

Na valovih znanja

Izzivi primorskega raziskovalnega prostora

ZRS

Intervju: dr. Vesna Mikolič

Pomemben korak naprej
za razvoj oljkarstva v
Sloveniji

Ekosistemske storitve
pomembne za prilagajanja
na podnebne spremembe

SLORI

Intervju: Roberto Dapit

Usvajanje
manjšinskega jezika

Jezikovna vzgoja v
predšolskem obdobju

Pokrajinski arhiv

Primorci so
najprej
emigrirali zaradi
politike

ZVKD

Reševanje
ekoloških
izzivov s
pomočjo
vsebin kulturne
dediščine

Pokrajinski muzej

Od prazgodovine
prek družine
Tarsia do lova na
zaklad

Tržišče ekosistemskih storitev za napredno politiko varovanja območij Natura 2000

Ekosistemske storitve pomembne za prilagajanja na podnebne spremembe

Projekt "Tržišče ekosistemskih storitev za napredno politiko varovanja območij Natura 2000" (okrajšava: ECO-SMART) je v zaključni fazi. Sofinanciran je v okviru Programa Sodelovanja Interreg V-A Italija-Slovenija 2014-2020 iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev. Italijanski partnerji na projektu so Dežela Veneto (vodilni partner), Občina Monfalcone - Tržič in Univerza v Padovi, slovenska partnerja pa sta Regionalni razvojni center Koper (RRC Koper) in Mediteranski inštitut za okoljske študije ZRS Koper.

DR. LILIANA VIŽINTIN

Mediteranski inštitut za okoljske študije ZRS Koper

Projekt se je soočal z izzivi krepitve odpornosti ekosistemov in lokalnih skupnosti prek obnavljanja in ohranjanja varovanih habitatov in vrst obalnih območij, ki so vključena v omrežje Natura 2000. Velika biotska raznovrstnost teh območij pomembno zmanjšuje tveganja zaradi podnebnih sprememb, hkrati pa povečuje blaginjo prebivalstva. V dveh letih izvajanja je projekt dosegel zastavljene cilje in okreplil sodelovanje projektnih partnerjev z deležniki projekta. Vsi projektni dosežki bodo v kratkem dostopni v slovenskem in italijanskem jeziku na spletni strani projekta www.ita-slo.eu/eco-smart.

V sklopu projekta smo izvajali številne dejavnosti za boljše ovrednotenje ekosistemskih storitev izbranih obalnih območij Natura 2000, analizo okoljskih tveganj in ranljivosti. Posebnost projekta je promocija shem plačil za ekosistemske storitve. Gre za inovativno finančno orodje, ki lahko podpre udeležanje na ekosistemih temelječih

Obalna mokrišča, sipine in ostali ohranjeni ekosistemi ščitijo obalo pred škodo, ki jo povzročajo podnebni ekstremi in dvig morske gladine.

Obalna mokrišča

Ekosistemske storitve so vse materialne in nematerialne dobrine in storitve, ki jih družba prejema od ekosistemov. Omogočajo naše življenje in prinašajo koristi, tudi gospodarske. Te storitve so bistvene za naš obstoj. Tako nam razkrivajo soodvisnost z naravo. Z degradacijo in uničenjem narave te dobrine in storitve izgublamo in s tem ogrožamo lasten obstoj. Obalna mokrišča, sipine in ostali ohranjeni ekosistemi ščitijo obalo pred škodo, ki jo povzročajo podnebni ekstremi in dvig morske gladine. Ob obilnih padavinah vpijejo viške vode in uravnavajo njeno odtekanje, s tem pa zmanjšujejo nevarnost poplav. Obalna mokrišča v vročih poletnih dneh z izhlapevanjem hladijo okolico in uravnavajo lokalno podnebje, kot naravni vodni zbiralniki pa blažijo sušne ekstreme. Ta obalna območja omogočajo tudi prepletanje in prehajanje zelenih in modrih koridorjev. Nudijo prostor za rekreacijo, izobraževanje, raziskovanje pa tudi uživanje v naravnem okolju, kar ima pozitiven učinek na fizično in psihično zdravje.

ukrepov za prilagajanje na podnebne spremembe. Pomemben vidik je bil tudi krepitev znanja, ozaveščenosti in kompetenc lokalnih deležnikov za aktivno sodelovanje v tem procesu.

V aprilu bo Mediteranski inštitut za okoljske študije ZRS Koper predstavil izobraževalne dejavnosti namenjene obmejnim šolam. Učitelje bomo povabili na spletno delavnico s priznanimi strokovnjaki na področju vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj ter varstva narave. Skupaj bomo razpravljali o vlogi izobraževanja pri podpiranju na ekosistemih temelječega prilagajanja. Namen teh dejavnosti je krepitev odgovornega odnosa mladostnikov do okolja in njihovo bolj po-

globljeno razumevanje vplivov podnebnih sprememb na ekosisteme in lokalne skupnosti. Da bodo učitelji lažje uporabljali vsebine in igre namenjene mladostnikom, pripravljamo izobraževalni spletni portal in e-priročnik. Sledila bosta še izdaja projektne publikacije in vabilo na zaključno konferenco projekta ECO-SMART, ki jo načrtujemo za konec letošnje pomladi, predvidoma v Kopru. Dogodki in publikacije bodo dvojezični, brezplačni in vsem dostopni. O njih bomo javnost obveščali prek medijev in družbenega omrežja projekta. Vabimo vas torej, da se nam pridružite da skupaj proslavimo zaključek uspešnega projekta obmejnega sodelovanja. •

Oljka, sušne razmere, tla in deficitno namakanje

Pomemben korak naprej za razvoj oljkarstva v Sloveniji

Oljkarstvo je v Sloveniji uspešna panoga, površina nasadov oljk in številno oljkarjev se v zadnjih letih povečujeta. Oljka je tradicionalno sredozemska rastlina, ki pri nas dobro uspeva v toplih, priobalnih delih Slovenije. Čeprav je oljka zelo dobro prilagojena na pomanjkanje vode v tleh, izrazito sušna obdobja v zimskih mesecih vplivajo na zalogo vode v tleh. To se odraža na oskrbi z vodo v poletnih mesecih, ko nastopijo najbolj intenzivne suše.

DOC.DR. VESNA ZUPANC

Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani

Slovenski Istri oljčniki pokrivajo glavino kmetijskih površin in so pomemben tvorni element mediteranske kulturne krajine. Sodobni nasadi oljk se širijo tudi v Goriških brdih in na Vipavskem. Če je bilo v prejšnjem tisočletju namakanje v slovenskem prostoru v veliki meri nepoznano in neraziskano ter obravnavano le kot dopolnilni tehnični ukrep v nekaterih panogah, se je stanje zaradi podnebnih sprememb, ki pomenijo med drugim naraščanje temperature zraka, spremenjene padavinske vzorce, pojav pozeh in več (hujših) vremenskih ekstremov, spremenilo. Namakanje je tudi v oljkarstvu postalo nujen tehnološki ukrep, ki zagotavlja varno pridelavo in kakovosten pridelek, ki je ekonomsko upravičen.

Aktualnost vsebin knjige Oljka, sušne razmere, tla in deficitno namakanje izhaja iz potrebe po boljšem razumevanju različnih vidikov pridelovanja oljk in posebnosti tehnologij v slovenskem prostoru. Razvoj oljke je sortno specifičen in močno odvisen od okoljskih pogojev, lastnosti tal in razpoložljivosti vode v tleh. V prvem delu knjige je opisano

kompleksno delovanje sistema rastlina - tla - okolje ter deficitni način namakanja na podlagi izsledkov domačih in mednarodnih raziskav o odzivu oljke na sušne razmere. Bistvena dodana vrednost knjige je, da bralcem ponuja kakovostne, na slovenskih tleh in v slovenskem podnebnju pridobljene podatke o vplivu namakanja in deficitnega namakanja na rast in pridelek oljk.

Pomen izida knjige Oljka, sušne razmere, tla in deficitno namakanje, ki je nastala pod vodstvom Znanstveno-raziskovalnega središča Koper, je nedvomno velik tudi za razvoj znanstvene in strokovne terminologije s področja oljkarstva. Knjiga na enem mestu podrobno, a razumljivo združuje znanje avtorjev iz različnih inštitucij, ki so pri nas in v tujini priznani strokovnjaki ter uveljavljeni poznavalci pridelovanja oljk in kakovostnega oljčnega olja kot tudi fiziologije rastlin ter namakanja.

Izkušnje avtorjev, pridobljene skozi številne domače in mednarodne raziskave, so še zlasti pomembno vidne v zadnjih dveh sestavih monografije. V teh so podrobno obrazloženi vhodni podatki in tehnične informacije o praktični postavitvi namakalnega sistema. Znanja, ki bodo prišla prav vsem, ki si želijo s pomočjo namakanja količinsko in kakovostno izboljšati pridelek v oljčniku.

Deficitni način namakanja je oblika nadgradnje namakanja, saj z nadzorovanim primanjkljajem vode zagotavimo kakovost pridelka, obstoj rastline ter hkrati zmanjšamo porabo vode in energije. Za uspešno izpelja-

Namakanje je tudi v oljkarstvu postalo nujen tehnološki ukrep, ki zagotavlja varno pridelavo in kakovosten pridelek, ki je ekonomsko upravičen.

vo deficitnega načina namakanja v praksi je potrebno dobro poznavanje tako rastline, predvsem občutljivosti posameznih faz razvoja rastline na pomanjkanje vode, kot tudi lastnosti tal in razumevanje trenutnih okoljskih razmer. Vse to ob dobrem delovanju namakalnega sistema z ustreznim uravnavanjem, ki omogoča vzdrževanje za oljko sprejemljivega primanjkljaja vode v tleh. Slednje zahteva zavzetost pridelovalca in strokovno znanje za postavitev in vzdrževanje namakalnega sistema. Knjiga Oljka, sušne razmere, tla in deficitno namakanje je pomemben in dobrodošel doprinos k razvoju namakanja in oljkarstva v slovenskem prostoru in je zanimiva tako za znanstveno kot tudi strokovno javnost. •

Dr. Vesna Mikolič, Inštitut za jezikoslovne študije ZRS Koper

O različnih vidikih jezika in slovenstva

Jezikoslovka dr. Vesna Mikolič se je na ZRS Koper zaposlila že pred 25 leti. Sodelovala je tudi pri ustanovitvi Fakultete za humanistične študije, katere dekanja je bila od leta 2004 do 2012. S svojim raziskovalnim delom je vpeta tako v mednarodne projekte kakor tudi v lokalno okolje. Ukvarja se z jezikom v kontaktnih prostorih, njena doktorska disertacija je, denimo, bila Jezik kot odraz etnične ozaveščenosti v narodnostno mešanem prostoru Slovenske Istre. Aktivno promovira dosežke znanosti v splošni javnosti, kjer se oglašča tudi kot esejistka in kolumnistka. Že vrsto let vodi Inštitut za jezikoslovne študije ZRS Koper.

DENIS SABADIN

• **Kakšna je vloga Inštituta za jezikoslovne študije na ZRS Koper? Katera so njegova prioriteta področja?**

“Naš inštitut, ki ima že dolgo tradicijo in je eden prvih inštitutov na ZRS, deluje na področju jezikov, književnosti in kultur. Posebej smo pozorni na prostore kultur v stiku, kakršno je tudi naše dvojezično in slovensko-italijansko-hrvaško obmejno območje. Naša prioriteta področja so tako razmerje med jezikom in kulturo, medkulturna in nenasilna komunikacija na različnih področjih, kot so mediji, šolstvo, turizem, kontaktno jezikoslovje z dialektologijo, pomenoslovje in terminologija, uporabno jezikoslovje in didaktika jezikov in književnosti z novimi metodami celostnega učenja in poučevanja. Nasploh nas zanimajo različni novi pristopi, povezani predvsem z jezikovnimi tehnologijami.”

• **Raziskovali so komunikacijo v času covid-19**

• **S čim se pravzaprav ukvarjate?**

“V zadnjih letih smo pridobili kar nekaj pomembnih nacionalnih in evropskih projektov ter raziskovalni program ‘Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku 3. tisočletja’ v sodelovanju z INV iz Ljubljane in SLORI iz Trsta. V okviru tega programa raziskujemo različne vidike slovenstva, tako jezika kot kulture, tako njegove duhovne kot družbene razsežnosti in vse kulturne stike, ki so realnost ožjega in širšega okolja. Predvsem želimo ugotovljati razvoj sodobnih konceptov nacionalne identitete, ki ne smejo biti neobčutljive za rastočo zavest o medsebojni prepletenosti sveta. Seveda se te naše raziskave odvijajo na tudi bolj aplikativni ravni. Tako smo v zadnjih dveh letih raziskovali predvsem komunikacijo in čezmejno interakcijo v času covid-19 in nekateri rezultati so res zanimivi. Kar v okviru dveh projektov razvijamo učne metode in gradiva za poučevanje jezikov: v okviru projekta Contatti! delamo z obmejnimi šolami Slovenije, Italije in Hrvaške, pri projektu Jeziki štejejo (JEŠT) pa pripravljamo učbeniška gradiva po metodi TILKA, ki povezuje poučevanje jezika in književnosti, medkulturno vzgojo in vzgojo za nenasilno komunikacijo. V okviru programa LAS Istre smo najprej oblikovali tematsko pot ob reki Rižani in opozarjali na pomen te lepe reke, sedaj pa želimo s projektom o ribištvu ozaveščati o tej tradicionalni istrski panogi. V okviru projekta ActiveAge z več evropskimi partnerji izdelujemo mobilno aplikacijo za aktivno življenje starejših. In seveda ne smemo pozabiti projektov s področja literature, evro-sredozemske literarne nagrade PONT, ki smo jo lani že drugič podelili skupaj z Beletrino, koprsko občino in mnogimi sodelujočimi. Prav pred kratkim pa smo bili skupaj z drugimi partnerji uspešni pri prijavi evropskega projekta LITMAG o vzhodnoevropskih literarnih revijah. Skratka, jezik jemljemo kot orodje, tesno povezano s kulturo in vpeto v različna družbena področja.”

• **Kateri so pa vaši osebni projekti oziroma katera so aktualna polja vašega raziskovanja?**

Dr. Vesna Mikolič

“V okviru zgoraj omenjenega programa sem sodelovala v evropski raziskavi na temo medijskega govora v obdobju covid-19 in ravnokar je pri londonski založbi Bloomsbury izšla skupna monografija. Pri Kulturnem centru črnogorskih društev Slovenije je pravkar izšel črnogorski prevod moje knjige Govor turizma izpod peresa Remza Skenderovića. Najbolj intenzivno pa me je nekaj zadnjih mesecev zaposloval Ivan Cankar, saj prav te dni iz tiska pričakujemo knjigo Ali bereš Cankarja, v kateri pokažem, kako lahko vstopimo v

“Jezik jemljemo kot orodje, tesno povezano s kulturo in vpeto v različna družbena področja.”

njegov svet v petih korakih. S Slavističnim društvom Koper pa pripravljamo zanimive Primorske slovenistične dneve v Ankaranu, kjer bomo govorili tudi o primorskih književnikih in lokalnih jezikovnih dilemah.”

• **Kakšen je položaj slovenščine v narodnostno mešanih območjih v Slovenski Istri in na Tržaškem?**

“Sama raziskovalno delam v Koprju, predavam pa na humanistiki Univerze v Trstu. Lahko rečem, da pri svojih študentih, bodisi slovensko ali italijansko govorečih, vidim globoko zanimanje za slovenski jezik in književnost. Veliko primerjamo slovenski in italijanski jezik, beremo književnost v prevodih. Ta medkulturni pristop privede do večjega zavedanja, kako so

vsi jeziki in književnosti v teh jezikih pomembni. Tega zavedanja je v Trstu tudi na splošno vse več. Več je tudi zanimanja za slovenske manjšinske šole, tudi s strani italijanskih družin, tako da že primanjkuje učiteljskega kadra. Večinske šole pa na žalost še vedno nimajo slovenščine kot obveznega predmeta. Na tej strani meje se tudi dobro zavedamo pomena izražanja v lastnem jeziku, pri čemer je tu v porastu zavest o istrski identiteti tega prostora, zato vedno bolj cenimo tako slovensko istrsko narečje kot istrobeneško narečje. Več

težav povzročata aktivno znanje višjih registrov tako slovenščine kot italijanščine, še posebej zato, ker mladi danes tudi pri nas veliko komunikacije opravijo v angleščini.”

• **Pojem Istra pridobiva na pomenu**

• **Pred dvema letoma je izšla vaša knjiga Izrazi moči slovenskega jezika, ki je predstavila intenziteto slovenščine v različnih diskurzih. Kateri so glavni poudarki v tej vaši monografiji?**

“Poudariti moram, da sem zelo ponosna na skupno knjižno zbirko založbe Annales ZRS in Slovenske matice ‘Razsežnosti slovenstva’, v okviru katere je izšla ta knjiga. Zbirka ima tudi lično zunanjo

opremo, pod katero se podpisuje oblikovalka Jana Pečecnik Žnidarčič. Moja knjiga pa je zasnovana zelo široko, prav tako je to prva knjiga o intenziteti slovenskega jezika. To utemeljim tako s slovenskega vidika kot s primeri iz različnih diskurzov, kot so znanost, turistično oglaševanje, politika, književnost in njeni prevodi. Zanimive so tudi primerjave z intenziteto v drugih jezikih, za naš prostor so še posebej zanimive primerjave z italijanščino, tudi hrvaščino oz. bosanščino, nekaj pa je tudi primerjav z angleščino, med drugim sta obravnavana tudi govor Donalda Trumpa in govor Borisa Pahorja. Zadnji del monografije v celoti posvetim nasilnemu govoru, tako v času fašizma kot v sodobnih tradicionalnih in novih medijih. Na koncu pa predstavim še izvorni jezikovnodidaktični pristop, s katerim med mladimi razvijamo učinkovito in nenasilno komunikacijo.”

• **Sodelovali ste tudi pri snovanju strokovnih podlag za enotno poimenovanje območja štirih slovenskih obmorskih občin. Kateri so glavni argumenti za poimenovanje tega območja Slovenska Istra?**

“Ne, v resnici gre za Istro in samo v nekaterih okoliščinah tudi Slovensko Istro. Naš predlog vsebuje ime z dvema variantama, daljšo in krajšo, in to v obeh jezikih, slovenščini in italijanščini. Kot imamo uradno ime Komenski Kras, ki ga pa večinoma imenujemo samo Kras. Jezik ima vedno rajši krajše oblike. Istrijani se tudi zavedamo novitosti naše Istre in občutljivosti tega območja z vidika medetničnih odnosov, zato tudi sama razumem nekatere pomisleke. Se je pa treba zavedati, da se za to območje že vsa leta rabi tudi ime Slovenska Istra ali slovenska Istra oz. Istria Slovena ali Istria slovena (v angleščini Slovenian Istria). Dovolj je pobrskati po spletu, pa vidite pogosto rabo teh imen. To kaže, da obstaja v nekaterih primerih realna potreba po razlikovanju tega območja od ostalega istrskega polotoka, ki si ga delimo v glavnem s Hrvaško. Tako je govorcem zelo jasno, da to ime označuje samo državo tega ali onega območja. Saj obstaja tudi uradno ime Hrvatska Istra za kmetijsko območje te regije. Tako sem prepričana, da moramo, če želimo uveljavljati istrsko identiteto tega območja, imeti zanj lastno ime (ne pa ime, pisano z malo začetnico), in to ime z obema variantama, ki pokrije vse potrebe rabe. Kratko ime Istra se bo vse bolj uveljavljalo tudi za del Istre v Sloveniji, če bomo imeli možnost v nekaterih primerih, kot je npr. Planinski vodnik Slovenska Istra, Čičarija, Brkini, Kras, uporabiti tudi natančnejše ime. Sicer se bomo še vedno zatekali k vsem možnim imenom, ki pa povzročajo samo zmedo. Analize rabe so tudi pokazale, da se zadnja leta Istra vse bolj uporablja tudi med mladimi. Obala se ni povsem prijela tudi z vidika, da nikoli nismo sprejeli imena za prebivalce, izpeljanega iz tega imena, ampak še vedno ostajamo Istrani, Istrijani ali Istrijani, Primorci pa je širša opredelitev.”

Nove Smernice za vrtce s slovenskim učnim jezikom v Italiji: področje jezik

Jezikovna vzgoja v predšolskem obdobju

V marcu se je zaključil izobraževalni program za pedagoški kader vrtcev in šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Letos je bil namenjen slovenščini v vrtcu.

Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) zadnja tri leta svoje izobraževalne programe za strokovne delavce v vzgoji in izobraževanju vrtcev in šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji namenja jezikovni vzgoji in načrtovanju pouka slovenščine. Programi so bili izbrani na razpisu za akreditacijo izobraževanj, namenjenih pedagoškemu kadru šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji; postopek akreditacije je vodil Urad za šole s slovenskim učnim jezikom pri Deželnem šolskem uradu. Pred dvema letoma so se posvetili načrtovanju, preverjanju in ocenjevanju v prvostopenjskih srednjih šolah, nastal je Učni načrt za predmet slovenščina v prvostopenjski srednji šoli s slovenskim učnim jezikom v Italiji, lani pa je bilo izobraževanje namenjeno didaktičnim strategijam in načrtovanju pouka slovenščine v osnovni šoli, oblikovan je bil Učni načrt za predmet slovenščina v osnovni šoli s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Z letošnjim 21-urnim spletnim izobraževalnim programom, ki je potekal od januarja do marca, so nadaljevali z vertikalnim jezikovnim načrtovanjem vzgojno-izobraževalnega dela, posvetili so se slovenščini v vrtcu s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Izobraževalni program je tudi tokrat vodila raziskovalka SLORI-ja, **dr. Maja Melinc Mlekuž**.

Zadnje srečanje spletnega izobraževalnega programa Slovenščina v vrtcu

Izobraževanje je bilo letos namenjeno slovenščini v vrtcu.

Predavateljice dr. Barbara Baloh, Sonja Bukavec, Sara Burolo, Ester Derganc, dr. Matejka Grgič, dr. Majda Kaučič Baša, Samanta Kopal, dr. Maja Melinc Mlekuž, dr. Maja Mezgec, dr. Martina Ozbič, Renata Padovan, dr. Susanna Pertot in Martina Šolc so na sedmih srečanjih obravnavale vlogo jezika v profesionalnem razvoju vzgojiteljev, didaktične strategije pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti v vrtcu, vaje fonološkega zavedanja in pozornosti ter prepoznavanje splošnih in specifičnih učnih težav (SUT), vlogo staršev in družbenega okolja pri jezikovnem razvoju dvojezičnega otroka v vrtcu in načrtovanje jezikovnih dejavnosti. Delile so tudi primere dobre prakse za učenje slovenščine v jezikovno heterogenih

skupinah otrok z različnim prvim oz. maternim jezikom in predstavile jezikovne dejavnosti, ki so sicer zbrane tudi v priročnikih Z drobnimi koraki v slovenščino in Moj dan v vrtcu.

Vrtci in šole s slovenskim učnim jezikom v Tržaški in Goriški pokrajini ter večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom v Špetru na Videmskem so del italijanskega šolskega sistema, šolski programi so ministrski in torej enaki programom italijanskih šol, z dopolnitvami pri zgodovini in zemljepisni in seveda dodatnim predmetom slovenski jezik. S tem namenom sta v preteklih dveh letih nastala prenovljena učna načrta za predmet slovenščina v osnovni in prvostopenjski srednji šoli, ki sta trenutno v fazi

evalvacije. Na letošnjem izobraževalnem programu je bilo v ospredju procesno-razvojno načrtovanje dejavnosti na področju jezika v vrtcu od 1. do 3. leta starosti in od 3. do 6. leta starosti ter oblikovanje smernic za jezikovno vzgojo na štirih ravneh: govorna vzgoja, književna vzgoja, predpismenjevanje in knjižna vzgoja kot del informacijskega opismenjevanja. Nastale so Smernice za vrtce s slovenskim učnim jezikom v Italiji: področje jezik, ki sta jih zapisali in uredili dr. Barbara Baloh in dr. Maja Melinc Mlekuž v sodelovanju s 23 udeleženkami izobraževanja, vzgojiteljicami v slovenskih vrtcih v Italiji. V prihodnjih mesecih bodo nove smernice testirale in še dopolnile, v septembru pa naj bi že prešle v rabo. •

V Gorici pogovor z (italijanskimi) starši, ki otroke vpisujejo v slovenske šole

Usvajanje manjšinskega jezika

Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) že več let prireja predavanja in delavnice za (italijansko govoreče) starše, ki vpisujejo otroke v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem oz. v dvojezični vrtcu in šolo v Špetru. Srečanja, ki se izvajajo tudi v sodelovanju s šolami in drugimi organizacijami, so priložnost za posredovanje informacij in izmenjavo mnenj o usvajanju jezika v manjšinskem okolju.

Dr. Matejka Grgič

Manjšinsko okolje je namreč specifično in usvajanje jezika v takih okoliščinah ima več prednosti, hkrati pa lahko skriva tudi nekaj zank. Vrtci in šole, v katerih je manjšinski jezik učni kod, predstavljajo odlično priložnost za učenje, ne morejo pa zagotoviti usvajanja jezika po načelu popolne potopitve, saj je večinski jezik vseskozi prisoten in v učilnice pronica iz širšega, zunajšolskega okolja. Za čedalje več otrok je večinski jezik tudi prevalentni (ali celo edini) sporazumevalni kod v družini, za veliko večino pa je vsekakor jezik spletnih in digitalnih vsebin (npr. video igrice), medijev (npr. televizije), zabave (npr. risank), prostega časa (npr. počitnic) in življenja zunaj šole nasploh (npr. obiska pri zdravniku, nakupov ...). Usvajanje jezika je v takih okoliščinah seveda težje kot sicer, neravnovesje med večinskim jezikom (italijanščino) in manjšinskih jezikom (slovenščino) pa lahko vsaj delno kompenzirajo ustrezno oblikovani učni načrti v šolah in pa bližina prostora, v katerem je slovenščina primarni sporazumevalni kod – torej Slovenije. Pri tem je ključnega pomena aktivna vloga staršev, ki lahko bistveno pripomorejo k uspehu otrok pri razvijanju jezikovnih veščin in sporazumevalnih spretnosti.

To je v petek, 31. marca, izpostavila tudi dr. **Matejka Grgič**, ki je zaradi bolezni dr. **Susanne Pertot** sama vodila pogovor s starši. Po dveh letih, ko so predavanja potekala zgolj na daljavo, je bila tokrat spet priložnost za srečanje v živo – odlično delavnico v Gorici so priredili Slovenski dijaški dom Simona Gregorčiča, večstopenjska šola s slovenskim učnim jezikom v Gorici in SLORI. Prednostna ciljna skupina tokratnega srečanja so bili starši, ki imajo otroke vpisane v zadnji in predzadnji letnik vrtca.

Dr. Matejka Grgič se je v uvodnem delu dotaknila predvsem nekaterih pojmov ob izhodiščnem vprašanju, kaj pomeni znati jezik. Obenem se je osredotočila na specifikum jezika v manjšinskem okolju: »Ne glede na to, kdaj in kako se jezika naučimo, je za doseganje visoke sporazumevalne zmožnosti ključna predvsem izpostavljenost jezikovnim rabam. Če jezika ne uporabljamo vsak dan, celo življenje in v vseh okoliščinah (torej tudi pri nakupu pralnega stroja in med prepevanjem pod tušem), je pot do suverene in sproščene rabe tega koda težja, ne pa nemogoča.«

V nadaljevanju je razkrila ozadje dvomov, ki se pojavljajo pri starših, v ospredje pa postavila njihovo vlogo in pomen njihovega odnosa do jezika. Odgovarjala je na številna vprašanja, povezana predvsem z di-

Delavnico v Gorici so priredili Slovenski dijaški dom Simona Gregorčiča, večstopenjska šola s slovenskim učnim jezikom v Gorici in SLORI.

lemami o pomoči, ki jo starši morajo in smejo nuditi otroku. »Veliko bolj kot pomoč pri pisanju domačih nalog štejejo zgled in cilji, ki si jih zastavijo starši. V družinah, kjer se oba starša strinjata, da je znanje manjšinskega jezika pomembno, in to pokažeta na primer tudi z obiskovanjem večernega tečaja, po navadi ni večjih težav. Če pa otrok sliši, da starša ob prihodu v slovenski vrtcu pozdravita vzgojiteljico v italijanščini in celo zahtevata italijanske dopise, kljub prigovarjanju ne bo vzpostavil pozi-

tivnega odnosa do manjšinskega jezika.«

Predavateljica je izpostavila pomen in vlogo slovenskih vrtcev in šol v manjšinskem okolju. Za otroke in tudi za vse ostale govorce in govorce pa je izjemnega pomena, da manjšinski jezik uporabljajo tudi zunaj šole in da se srečujejo z različnimi slovenščinami, od narečne do knjižne, s posebnim poudarkom na standardnih pogovornih zvrsteh, ki so najbolj razširjen sporazumevalni kod. •

Roberto Dapit, profesor slovenskega jezika in književnosti na Univerzi v Vidmu in član znanstvenega sveta SLORI

“Videm ali Viden - oboje je dovoljeno”

Kako širna so njegova obzorja, pomisliš, ko preletiš življenjepis profesorja slovenskega jezika in književnosti na Univerzi v Vidmu (ali Vidnu - to bomo še videli) Roberta Dapita. V njegovem življenju in delu se prepletajo beneškoslovenske vasice in Pariz, severnoevropske epske pripovedi in Maroko. Pa tudi, jasno, Italija, Slovenija in slovenska manjšina od Trbiža do Trsta. Je tudi član znanstvenega sveta Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI).

PETER VERČ
Primorski dnevnik

• **Mestece, v katerem ste rojeni in živite, se v italijanščini imenuje Gemona del Friuli. Kako se mu reče po slovensko, Gumin ali Humin?**

“Etimološko je prav Gumin, tudi v narečju prevladuje oblika z g-jem. Oblika Humin se pojavlja zaradi tradicije v literaturi oz. analogij z nekimi drugimi toponimi.

Podobna zadrega je z Vidmom (Udine). Nekateri, zlasti Beneški Slovenci, trdijo, da je prav Viden.

Tu narečja nimajo končnega m, zato ljudje pravijo Viden, čeprav ponekod na skrajni meji, recimo v Dreki, rečejo tudi Videm.”

• **Knjižno pa je prav Videm?**

“Knjižno je Videm, lokalna različica je Viden. Jaz včasih uporabljam Videm, včasih Viden. Oboje je dovoljeno.”

• **Kaj naj potemtakem zapišem, da poučujete na videmski ali videnski univerzi?**

“Lahko tudi z n-jem, kar bo sprožilo nekaj radovednosti pri bralcih. Pa se bodo že pozanimali, zakaj je tako.”

• **Kdo so študentke in študenti, ki pri izberejo slovenščino na vaši univerzi?**

“To so študenti, ki pridejo k nam iz zelo različnih razlogov. Kot prvo naj omenim pripadnike slovenske manjšine od Kanalske doline do Trsta, se pravi iz Rezije, Terskih dolin, Brd, Gorice ... Nekaj je tudi študentov iz Slovenije. Motivacija za obiskovanje naše univerze je zaposlitev kot prevajalec ali pedagog. Večina naših študentov se zaposli na slovenskih šolah v Italiji.”

• **Od Trsta do Špetra?**

“Da. Mnogi že med študijem poučujejo s pogodbami za določen čas, kar je obetavno. V prihodnjih letih je zaradi upokožitev pričakovati veliko povpraševanja po teh kadrih.”

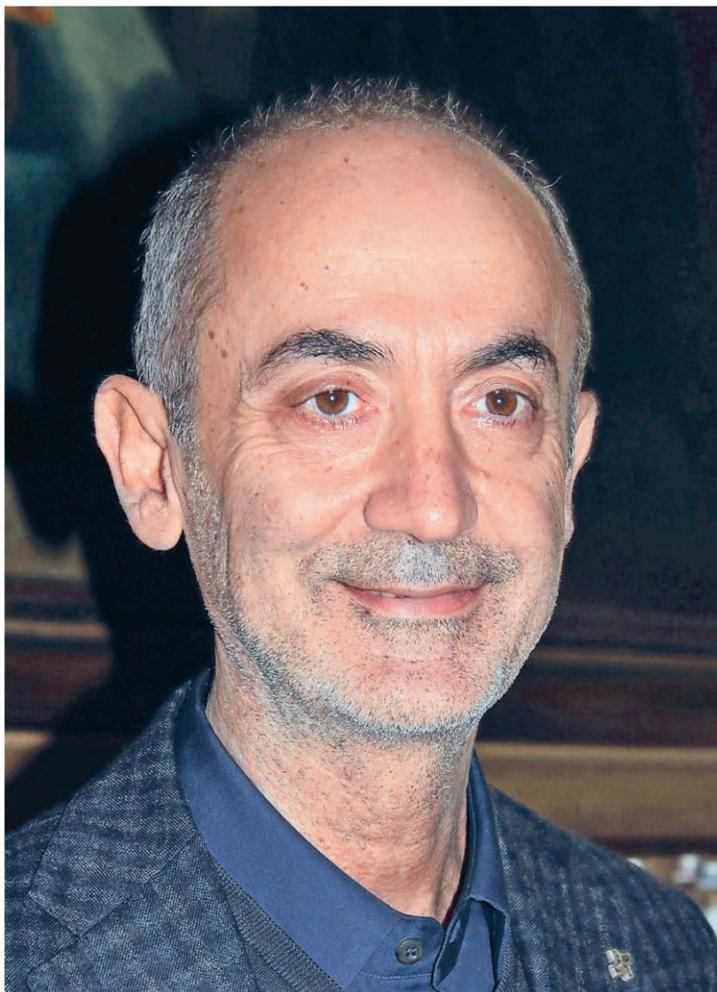
Na študij slovenščine pridejo celo iz južne Italije

• **Ali predavanja iz slovenskega jezika in književnosti obiskujejo tudi študenti, ki niso Slovenci oz. ki nimajo slovenskih prednikov?**

“Da, teh je kar precej, skoraj več kot teh, o katerih sem govoril do zdaj. Kar zanimivo je, da se k nam vpišejo tudi študenti iz južne Italije ali Hrvaške, celo Rusije ... Dobro, v glavnem neko vez s slovenščino že imajo - recimo kakšno korenino ali poznanstvo - a glavna motivacija je njihovo prepričanje, da je treba v Furlaniji - Julijski krajini vedeti nekaj o sosednjem jeziku. Čedalje je več je takih, ki se jim zdi to nujno, kar je zelo pozitivno. Imamo primere študentov, ki pridejo sem, da bi izoblikovali lastno identiteto, ker je kdo od staršev slovenskih korenin.”

• **V Beneški Sloveniji in Reziji je tako, da je mnogim še zmeraj težko izraziti svojo pripadnost slovenskemu narodu. Ali je današnji mladini glede tega lažje kot staršem?**

“Da, nedvomno, ker mladi niso tako obremenjeni z zgodovino. Generacija njihovih staršev, pa seveda še starejše generacije so občutile posledice hladne vojne in drugih dejavnikov. Pozna se, da dolgo ni bilo možnosti izobraževanja v slovenskem jeziku. To še

Roberto Dapit

posebej velja za Rezijo. V Benečiji je bilo nekoliko boljše, še zlasti zaradi dela, ki so ga opravili duhovniki. Danes se je ozračje spremenilo, v Špetru tudi deluje dvojezična šola. A ostaja odprto vprašanje, kako so mladi v Benečiji povezani s slovensko manjšino oz. dejavni v njej. Imamo vsekakor lepo skupino mladih, ki so angažirani, recimo v glasbi ali novinarstvu.”

• **Nekateri v Benečiji in Reziji trdijo, da tamkajšnja narečja niso slovenska, ampak da so potomci nekega slovanskega prajezika. Imajo te razlage nekaj znanstvene osnove?**

“Motivacija za obiskovanje naše univerze je zaposlitev kot prevajalec ali pedagog. Večina naših študentov se zaposli na slovenskih šolah v Italiji.”

“Ne, nobene. Spet moram opozoriti na pomanjkanje izobraževanja v slovenščini. To je odprlo pot mitom. Te širijo ljudje, ki ne predstavljajo nobene znanstvene ustanove. Ko bi ti obvladali slovenski jezikovni sistem, bi bilo drugače. Narečja na obrobju slovenskega jezikovnega sistema imajo seveda arhaične izraze, imajo pa tudi inovativne elemente, ki vplivajo na skladnjo. Kdor slovenščine ne zna, to težko prepozna.”

V Parizu so bili vsi jeziki sveta

• **Zanimivo je, da ste se s temi narečji ukvarjali v magistrski logi na pariški Sorboni ...**

“Da, po diplomii sem šel študirat v Francijo. Ko sem videl, da je tam na voljo tudi slovenščina, sem si rekel, da je pravi čas za njo. Veste, pri meni doma nismo govorili slovensko. V Parizu pa so bili vsi jeziki sveta, vzdušje je bilo navdihujoče in ustvarjalno. Sam se ne bi tako hitro

odločil, da bom proučeval slovenska narečja, iz česar je potem nastala tudi monografija, če me ne bi k temu spodbudili mentorji. Bilo je res zelo zanimivo delo, zlasti terensko delo, ki sem ga začel blizu doma v Fejplanu, v zgornji Terski dolini.”

• **Kot bi bili Merkujev naslednik ...**

“O, Pavle Merku in Milko Matičetov sta bila moja vzornika. Njihovo delo na terenu je izredno, imela sta tudi posebno delovno etiko. Občudoval sem ju. Z Merkujem sem bil pogosto na terenu, z Matičetom nekoliko manj, ker je bil starejši. Krasne spomine imam iz tistega ob-

dobja, ko sem se pogovarjal z ljudmi, jih snemal ... Posnetkov je za 300 ur in jih hrani center za jezike videmske univerze. Ljudje so bili radodarni, radi so peli, pripovedovali, celo filme za RTV Slovenija smo posneli. Prištevam se med srečne, ker sem to doživel.”

• **Namigujete, da danes to delo ne bi bilo mogoče?**

“Gotovo ne bi naletel na toliko sogovornikov. Starejših ni več med nami, hkrati pa se je spremenilo tudi ozračje. Kot ste rekli, se širijo stališča, da rezijanščina in beneška narečja niso slovenska. To žal bremeni ljudi.”

• **Kakšna je potemtakem perspektiva slovenskih narečij in slovenskega knjižnega jezika v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini?**

“Kanalske doline še nisva omenila, pa bi jo morala. Tu ima slovenščina boljše perspektivo.”

• **Je to odvisno od tega, da pot iz nje v Slovenijo, na primer Kranjsko Goro, ne zapirajo visoki hribovi?**

“Tudi, a predvsem je pomembna zgodovina. Kanalska dolina je bila ves čas pod Avstrijo oz. Avstro-Ogrsko, ne pa pod Beneško republiko. Zato je tam knjižni jezik bolj prisoten. V Reziji pa je še zmeraj nepredstavljivo uvajanje slovenskega knjižnega jezika.”

• **Uvajanje v javno upravo?**

“Da, in šolski sistem. Lažje, a še zmeraj težko je v Terskih dolinah. Najboljša situacija je v Nadiški dolini, kjer je v Špetru dvojezična šola. Bolj kot prihodnost knjižnega jezika me skrbi usoda narečij.”

• **Za Benečijo bi pomislili, da velja obratno.**

“Narečje je še živo, a koliko bodo govorci še občutili njegovo koristnost? Zase lahko rečem, da mi je poznavanje narečja ogromno pomagalo pri usvajanju knjižnega jezika. Eno pomaga drugemu.”

Nevrolingvistika pravi, da obvladovanje več jezikov koristi možganom

• **Kako pa komentirate uvedbo večjezičnega pouka v šolah Kanalske doline s prepletanjem italijanščine, slovenščine, nemščine in celo furlanščine?**

“Mislim, da je tako izobraževanje prednost, ki je nima ravno vsak govorci na svetu.”

• **A slišati je tudi pripombe, češ to bo odvrčalo učence ali pa da bo tak pouk slab ...**

“Večjezični pouk ni nobena novost, poteka že več let, zdaj govorimo le o njegovi formalni sistematizaciji. Nevrolingvistika pravi, da obvladovanje več jezikov koristi možganom. Znanstvenih zadržkov zato ni. Govorim tudi iz osebne izkušnje. Jaz sem obiskoval šolo na Trbižu in tam me je fascinirala ta bližina meje v času hladne vojne. Rad sem zahajal čez mejo v Rateče. Slovenska pisava je bila zame zanimiva, atraktivna.”

• **Ta vaša radovednost me ne čudi. V vašem življenjepisju se zdaj pojavlja celo Magreb ...**

“Da, temu bi jaz rekel tako, kot je naslov čudovite knjige Zmaga Šmitka: Klic daljnih svetov. S terenskim delom v Reziji in Benečiji sem proučeval najmanjše enote, a tako kot Matičetov, ki je bil član skupine Alpes Orientales, sem raziskoval tudi širši vzhodnoalpski prostor do hrvaške Istre. Severna Afrika me zanima, ker je naša univerza navezala stike z univerzo v Maroku, ta prostor pa je zmeraj bolj povezan z našim. Veliko imamo tudi študentov iz teh držav. Zunanji pogled je potreben, da pogledaš v svoj svet z novim znanjem. Hkrati pa ugotoviš, da sta naša in njihova dediščina v marsičem podobni. Zato zelo podpiram izmenjave, kot je na primer program Erasmus.”

• **So Magrebčani že začeli obiskovati vaša predavanja o slovenskem jeziku in književnosti?**

“Še ne, ampak prej ali slej bo do tega prišlo. Zelo rad bi videl, da nekoga iz Maroka začara lepota slovenščine, Slovenije in slovenskih ljudi. Ko bomo imeli prvi primer, vam bom takoj sporočil.”

Pokrajinski muzej Koper

Od prazgodovine prek družine Tarsia do lova na zaklad

Sedež muzeja, kjer so predstavljene arheološka, umetnostna in kulturnozgodovinska zbirka, je v palači Belgramoni Tacco. Imeniten primer beneške palače iz začetka 17. stoletja nudi obiskovalcu priložnost, da поблиže spozna takratno plemiško arhitekturo v Benetkah. Njene značilnosti se kažejo v bogatem kamnoseškem okrasu na pročelju, v notranji tlorisni in višinski razporeditvi s poudarkom na reprezentativnih prostorih ter tudi v prisotnosti parkovno urejenih vrtov za palačo, ki so danes zasnovani kot lapidarij na prostem.

BRIGITA JENKO, MAŠA SACCARA, ŠPELA PRUNK, MARKO BONIN, TJAŠA MIKLAČIČ

Vmonumentalnem atriju obiskovalca pozdravi bogata heraldična in epigrafska zbirka. Zapis, vklesani v kamen in grbi koprskih plemiških družin Gravisi, Gavardo, Verzi, Tarsia, Sabini in drugih so predstavljeni tudi v lapidariju na prostem, kjer se srečamo z več upodobitvami krilatega leva, simbola Serenissime.

V stalni arheološki zbirki so razstavljeni izbrani predmeti s pomembnejših arheoloških najdišč Istre, Krasa in Brkinov, ki pripovedujejo zgodbe o načinu življenja od prazgodovine do srednjega veka. Prvi sklop zbirke, Skozi spiralo časa, prikazuje materialno kulturo obsežnega obdobja prazgodovine, ki sega od najstarejših dokazov prisotnosti človeka na tem prostoru v srednjem paleolitikumu (pred okoli 60.000 leti) do rimske osvojitve Istre v 2. stol. pr. n. št. Sledi razstava Od amfore do žare, ki govori o življenju in smrti v zgodnjem rimskem dobi. Sugestiven prostor pod stopniščem zavzema antični lapidarij, poimenovan V kamen vklesan spomin, kjer si lahko obiskovalec podrobneje ogleda napise na rimskih kamnitih spomenikih.

Muzejsko pot nadaljujemo po reprezentativnem stopnišču, kjer je v medetaži na ogled zadnji sklop arheološke zbirke, naslovljen V znamenju križa, prikazuje pa predmete poznorimske dobe in srednjega veka. Drugi razstavni prostor ponuja razstavo srednjeveškega kiparstva z najbogatejšo zbirko pletenaste ornamentike iz 8. in 9. stoletja na Slovenskem.

V najrazkošnejši del palače, piano nobile, nas povabita bogat kamnoseški okras stopnišča in galerija portretov družine Tarsia, v kateri najdemo tudi znamenite dragomane, tolmače in odposlance beneškega doža na turškem dvoru v Carigradu. Najimennitnejša stoletja koprške zgodovine uvede razstava Renesansa in renesanse. Naročniki iz vrst županov, škofov in plemičev v okrilju akademij so z naročanjem vrhunskih umetniških del omogočali razcvet Koprca kot umetnostnega in intelektualnega centra. Umetnostna zapuščina beneškega kulturnega kroga je na ogled v glavni dvorani ter v dveh stranskih prostorih ob njej.

Prede se povzpne do drugega nadstropja, se nam v prehodnem razstavnem prostoru razkrije umetnostno in kulturno dogajanje v zaledju beneških obalnih mest s specifičnimi izrazi lastne kulture, kot so poznogotske cerkvene poslikave ter uporaba staroslovanske pisave glagolice, ki jo zasledimo v številnih klesanih napisih pa tudi na freskah.

Kulturnozgodovinske zbirke muzeja obsegajo bogat fond predmetov z različnih področij zbiranja (pohištvo, ure, svetila, orožje) in so predstavljene v ambientalnih postavitvah Med Serenissimo, Napoleonom in Habsburžani ter v glasbeni zbirki v drugem nadstropju. V obsežni muzejski knjižnici so hranjene starejše izdaje knjig; nekatere, kot npr. knjige Santoria Santoria, so kot del predstavitev pomembnih Koprčanov tudi na ogled.

Stalna razstava z naslovom Srce Koprca zaključuje muzejsko pot. V prvem prostoru je zgoščeno prikazana zgodovina Koprca in njegovega agrarstva od najstarejših začetkov preko obdobja bronaste in železne dobe, ko se

Stopnišče palače Belgramoni Tacco z galerijo portretov družine Tarsia

je življenje odvijalo na "kaštelirjih", do zgodnje rimske poselitve tik pred koprskim otokom. V drugi sobi se spoznamo z zgodovino samega mesta, ki je zraslo na skalnatem otoku; od prvih rimskih rezidenčnih vil do urbaniziranih zgradb v času bizantinske nadvlade pa vse do današnjih dni. Urbanistični razvoj mesta skozi čas nazorno prikaže 3D model.

Zbirka novejšje zgodovine z naslovom Od Avstro-Ogrske do Jugoslavije se nahaja v posebnem paviljonu za muzejskimi vrtovi. Prikazuje dogodke na področju slovenske Istre, Brkinov in Krasa med leti 1867 in 1954. Skozi dokumente, fotografije, predmete in dogodke spoznajo obiskovalci obdobje dveh svetovnih vojn ter poveljno obnovo v času Jugoslavije.

Prihajajoči dogodki in razstave

Z razstavnim projektom **Koper-Capodistria 1500** potujemo v preteklost našega mesta: do sredine aprila obiskovalci v atriju muzeja še lahko ujamajo pregled pomembnih osebnosti iz obdobja 1380 - 1797, v drugi polovici leta pa bomo predstavili starejše obdobje, zamejeno z letnicama 932 in 1380.

V letošnjem letu praznujemo 330 let od rojstva **Giuseppa Tartini**, zato je vlada razglasila letošnje leto za Tartinijevo leto. Slavnemu glasbeniku je posvečena medinstitucionalna razstava, ki jo bomo otvorili 19. aprila v Mali loži na Titovem trgu ter v atriju Pokrajinskega muzeja Koper, kjer bo v večernih urah koncert na originalno Tartinijevo violino.

20. aprila na Slovenskem veleposlaništvu v Washingtonu odpiramo razstavo z naslovom **Whose Child Is Resting Here?**, ki osvetljuje prve kontakte med staroselskimi Histri in novonaseljenimi Rimljani. Razstava se hkrati navezuje na podobna srečanja 1700 let kasneje med staroselskimi Indijanci in kolonizatorji.

22. in 23. aprila se bodo v muzeju zbrali vzgojitelji, učitelji, profesorji, muzejski pedagogi in kustosi na **5. mednarodni konferenci EDUCA**, namenjeni teoriji in praksi muzejske pedagogike.

V soboto, 18. junija, bo potekala jubilejna, dvajseta **Poletna muzejska noč**, katere koordinator je Skupnost muzejev Slovenije. Na ta dan bo obisk muzeja brezplačen, v popoldanskih in večernih urah pa se bodo odvijali razni dogodki: od delavnic za otroke do tematskih vodenj in predavanj.

Leto 2022 je bilo razglašeno za

Mednarodno leto stekla, ki ga slovenski muzeji, fakultete in znanstvene institucije praznujemo s skupnim projektom Po stekleni poti. V oktobru bomo pripravili muzejsko vitrino, ki bo prikazovala s steklarstvo obrtjo povezan arheološki predmet, ki ga bomo podrobneje predstavili s spremljajočim programom.

V lanskem letu realizirana med muzejska razstava Ženske zgodbe bo gostovala v Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" Piran. Na razstavi sodeluje tudi naš muzej, ki bo ob tej priložnosti organiziral več obrazstavnih dejavnosti (delavnice, predavanja, vodstva).

Pa še celoletno vabilo otrokom in družinam:

Otroci lahko v muzeju aktivno preživljajo prosti čas in se veliko naučijo o naši preteklosti. Poučne in ustvarjalne vsebine še posebej zaživijo na počitniških delavnicah, ki so krasna priložnost za spoznavanje zgodovine ob ustvarjanju, druženju in sklepanju novih prijateljstev. Družine se lahko lotite samostojnega raziskovanja muzeja s pomočjo Lova na zaklad. Zabavno odkrivanje muzejskih vsebin bodo popestrili interaktivni koticiki, kjer se boste lahko dotikali predmetov, reševali kvize in sestavljanke. •

Zaslužni podestat Nicolò Donato na izvesku večletnega razstavnega projekta Koper-Capodistria 1500

Alabastrna žara bo aprila predstavljena na razstavi v Združenih državah Amerike.

Muzejske dejavnosti za otroke potekajo med šolskim letom in v času počitnic.

Ključno je, da se ohranjajo znanja in veščine tradicionalnih kmetovalcev, solinarjev, ribičev ...

Reševanje ekoloških izzivov s pomočjo vsebin kulturne dediščine

Ekološka kriza in z njo povezan odnos do okolja sta problematični realnosti sodobnega časa. Kriza zato, ker dominantni trendi in prakse vplivajoče na ekologijo ogrožajo planetarno življenje človeškega in nečloveškega sveta, obenem pa znotraj obstoječega stanja ne morejo ponuditi rešitev za nastalo ekološko situacijo (Eckersley, 2019, str. 83).

MATJAŽ KLJUN
Konservator ZVKDS OE Piran

Ob ravnanju okolja kot neomejenega resursa materialnih virov in nenehna potreba po rasti sta v kontekstu planeta v relativno kratkem času doprinesla k nezamisljivim ekološkim katastrofom. Zato je sodobna družba zaradi potrebe po zagotavljanju obstoja in preživetja primorana k aktivni usmeritvi v ekološko preobrazbo. V ta namen bo potrebno osvojiti znanja, tehnike, pristope in kadre, ki bodo slednje omogočili. Zelena preobrazba pa je mogoča tudi in predvsem na osnovi ohranjanja, obujanja, preučevanja in osvajanja praks, ki jih poseduje kulturna dediščina.

Sodobni ekološki izzivi in podnebne spremembe zadevajo tudi področje kulturne dediščine. Prevladujoče je stališče, da je področje zaradi vse bolj intenzivnih vplivov podnebnih sprememb posebej ogroženo. Temu gre seveda pritruditi, saj je neločljivo povezana s celotnim planetarnim delovanjem. Vseeno pa je na mestu dopolnitev, da je pomen kulturne dediščine tudi v luči podnebnih izzivov bistveno širši in relevantnejši. Že v sami definiciji se pojem dediščine osredotoča na materialne in nesnovne dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih določena skupnost opredeljuje kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanij, znanj in tradicij. Dediščina pa tudi vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas (zakon o varstvu kulturne dediščine). Področje kulturne dediščine je tesno prepleteno z ekološko preobrazbo družbe in okoljevarstvom. Je kultura, ki jo je skupaj z okoljem človek sooblikoval skozi stoletja in ohranil do sedanjosti. Prakse, ki so tankočutno delovale z okoljem, so omogočale njegovo obnovo, preživetje in kvaliteto bivanja.

V nujnosti, ki jo predstavlja ekološka kriza, je treba tudi kulturno dediščino dojemati kot vir preteklega človekovega delovanja, ki je znalo z okoljem sodelovati, ter tako ustvariti trajne in obnovljive preživitvene infrastrukture s pripadajočimi znanji. Slednje moramo nedvomno obravnavati kot dediščino, sočasno pa kot aktualni eksistencialni vir preživetja v materialnem in nesnovnem smislu tudi v sedanjosti in prihodnosti. Poleg trajnostno naravnanih mentalitet, vrednot in skozi stoletja ravnovesno izoblikovanih spoprijemanj z okoljem, je človeštvo uporabljalo materiale in tehnike, ki niso presežale

Sečoveljske soline - pobiranje soli

obnovitvenih zmogljivosti zemlje. Zato je treba ponovno preučiti pomen dediščine, ki je po nekaj desetletjih morda znova aktualna. Naj dodamo, da pri tem ne gre za konservativno držo, ki bi predvidevala celostno vzpostavitev nekdanjega načina življenja v obliki odtujenih smotrov sodobnega človeka. Gre za smiselno in nujno ohranjanje ter uporabo dediščinskih vrednot pri soočanju z izzivi sedanjosti, učenja, komunikacije in apliciranja spoznanj v nove celostne ekološke rešitve.

Čeprav se tega pogostokrat ne zavedamo in dojemamo dediščino kot nekaj zunaj nas, si moramo priznati, da je v našem vsakdanu že močno prisotna. Pravzaprav jo je v naši bližnji okolici težko zaobiti, pa naj si bo to v mestnih okoljih ali podeželju. Mestna jedra, parki, vrtovi in kulturne krajine so dediščina, ki poleg kraja bivanja, predstavlja tudi kraj oddiha,

Obmorska mesta ravno zaradi ohranjanja večstoletne arhitekture navdihujejo lokalno in širše prebivalstvo.

posedanja, razvedrila in miru. Zgolj ob pogledu naših rutinskih poti lahko zasledimo stoletne strukture oblikovanega kamenja, lesa, opek, okolja in človekovega znanja. Obmorska mesta ravno zaradi ohranjanja večstoletne arhitekture navdihujejo lokalno in širše prebivalstvo. Temu pritrjuje volja, da se v njih zadržujemo.

Nezanemarljivo je dejstvo, da so nekdanji načini življenja poleg ekološkega pristopa omogočali tudi razvoj in gradnjo mest ter ključno prispevali k izoblikovanju kulture in višjega socialnega standarda. Vzemimo kot primer panogo solinarstva, katerega proizvodnja je v preteklosti omogočila izgradnjo mesta, "zgrajenega na soli", Piran. Izjemna kulturna krajina danes močno ogroženih Sečoveljskih in Strunjanskih solin ponazarja simboliko skrbnega in tankočutnega odnosa človeka do okolja, kjer je proizvodnja soli sočasno vzpostavljala pestrost solinskih ekosistemov. Današnja prehranska samooskrbna vprašanja, ekološka nuja, ki je neločljivo povezana z lokalno pri-

delavo, aktualizira tradicionalne oblike oskrbe bolj kot kadarkoli prej v zadnjih petdesetih ali šestdesetih letih.

Naj ob omembi solinarstva izpostavimo tudi druge oblike potencialno ekološke proizvodnje, ki jih smatramo kot dediščino. Dejavnosti oljkarstva, vinogradništva, vrtičkarstva, sirarstva, čebelarstva, itd. so vse bolj uveljavljene, razširjene in pridobivajo pomen znotraj lokalnega in širšega okolja. Lokalna tradicionalna kulinarika je tako aktualna in obsežno področje, da skorajda ne bi mogli izslediti vseh izdanih knjig na to temo. Povezuje lokalne trge, je sezonska in obnovljiva. Omeniti gre tudi številne obrti, ki niso povezane s prehrano, a so kot kulturna dediščina pomembno vpete v trajnostno lokalno proizvodnjo in skrbništvo nad okoljem. Gozdarstvo je v tem primeru posebna kultura, ki je omogočala

ohranjanje zdravega gozda in oskrbo z lesom. Z njimi povezano je ladjedelstvo in mizarstvo. Proizvodnja lanu in konoplje ima v tukajšnjih območjih dolgo zgodovino. Predvsem je v globaliziranem trgu tekstilne industrije treba potrebno poudariti znanja in uporabe lokalnega blaga, ki je zagotavljalo z okoljem povezano preskrbo z oblačili. Bralci boste gotovo našli še veliko več primerov, ki bodo dokazovali, kako močno je dediščina vpeta v sedanjosti in predstavlja potenciala za obnovljive sheme ekološke prihodnosti.

Vse našete panoge lahko živijo, v kolikor imajo nosilce, ki jih ohranjajo. Le oni so garant, da se bodo več stoletna znanja ohranila. Zaradi hitro spreminjajoče družbe so tradicionalna znanja toliko bolj izpostavljena izgubi. Tako kot se pozabljajo kuhinjske in poljedelske skrivnosti naših prednikov, se ob nesistematičnem dokumentiranju in uporabljanju izgubljajo tudi druga trajnostna znanja.

V kontekstu zelene ekološke preobrazbe je ključno, da se ohranjajo

znanja in veščine tradicionalnih starejših kmetovalcev, solinarjev, ribičev in drugih lokalnih prebivalcev. Slednji so nosilci pomembnih trajnostnih mentalitet, ki so prepoznavale pomen sodelovanja in upoštevanja okolja. Poznale so skrivnosti delovanja okolja in dojemale planetarni ekosistem znotraj cikličnih, obnovljivih in soodvisnih principov. Ta znanja so aktualna, uporabna in temelj za prihodnje ekološke skupnostne infrastrukture.

V luči prepoznavanja dediščine v prostoru in naštevavanju z dediščino povezanih dejavnosti pa ne spreglejmo, da sami sebe premalokrat prepoznavamo kot njene nosilce, uporabnike in ohranjevalce. Še več, v večini primerov človeku to zagotavlja vpetost v socialo okolje, užitek, razvedrilo in identiteto. Dejavnosti vrtičkarstva in kolobarjenja, gobarjenja in drugega nabiralništva, ob vsem predhodno naštetem predstavlja dediščinske vsebine, s katerimi se lahko prav gotovo poistovetimo.

Sodobna družba bo ekološka, ali pa je ne bo

Kulturna dediščina omogoča tudi razmislek o človekovemu delovanju. V navezavi na ekologijo lahko dediščina ponudi tudi odgovore in vzorce za pravične in demokratične odnose med človeškim in nečloveškim svetom. Ob tem predstavlja tudi zasnove za praktične in teoretske rešitve, ter branik pred vsemi oblikami izkoriščanja. Močno prisotna ekološka kulturna dediščina v ospredje postavlja vrednote enakosti, sodelovanja, blaginje, obojestranske koristi in obnovljivosti. Kot taka je tudi učni vzorec, ki jo gre upoštevati tudi v informacijski in tehnološki družbi, katere prihodnost bo ekološka, ali pa je ne bo. •

Viri:

1. Eckersley, R. (2019). Zelena država: premišljanje demokracije in suverenosti. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
2. Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Ur.l. RS, št. 16/2008. Dostopno prek: <http://pisrs.si/Pis.web/pre gledPredpisa?id=ZAKO4144>

Priseljevanje slovenskega in hrvaškega prebivalstva iz Julijske krajine v Jugoslavijo med obema svetovnjima vojnama

Primorci so najprej emigrirali zaradi politike

Proces migracij ljudi je nenehno prisoten in sestavni del zgodovine človeštva. Eden izmed takih procesov se je zgodil na Primorskem po prvi svetovni vojni, ko je Italija v svoje meje vključila večji del t. i. "terre irredente" (neosvobojenih dežel) oziroma Julijske krajine. Spremenjeno politično stanje, gospodarska stiska in neitalijanskemu prebivalstvu nenaklonjena nova oblast s svojo raznarodovalno politiko, ki je vplivala na politično, gospodarsko, kulturno in družbeno življenje, so imeli kot posledico in reakcijo množično izseljevanje slovenskega ter hrvaškega prebivalstva iz Julijske krajine v Jugoslavijo.

DR. TEJA IBRAHIMI KRAŠOVEC
višja arhivistka
Pokrajinski arhiv Koper

Po uradnih ocenah emigrantskih društev v Jugoslaviji je v obdobju med svetovnjima vojnama Julijsko krajino zapustilo 100.000 Slovencev in Hrvatov. Od teh jih je večina, okrog 70.000, našla novi dom v državi SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji, kjer so med pomembnejše priseljenske cilje sodila mesta Ljubljana, Maribor, Kranj, Celje, Črnomelj, Beograd, Zagreb itd. Preostali so se najpogosteje usmerili v Francijo in Belgijo, ZDA in Kanado, največ pa v Južno Ameriko, zlasti Argentino. Po ocenah naj bi v Južni Ameriki (zlasti v Argentini) tik pred drugo svetovno vojno bivalo približno 30.000 Primorcev, 5000 pa naj bi se jih v dvajsetih in tridesetih letih odselilo v Francijo in Belgijo. Ves ta čas se je, podobno kot pred prvo svetovno vojno, nadaljevalo tudi izseljevanje v Egipt, predvsem ženske populacije.

Izseljevanje iz Julijske krajine je potekalo neprekinjeno dve medvojni desetletji, vendar dosedanje študije opozarjajo, da se je glavnina procesa dogajala v valovih. Prvi izseljenski val je odšel že med italijansko okupacijo Julijske krajine. Prvi izseljenci so bili vojaški begunci in nekdanji avstro-ogrski vojaki, številni izobraženci, uradniki, javni uslužbenci in delavci, ki niso videli prihodnosti pod novo oblastjo. Prvi val izseljevanja se je usmeril predvsem v mesta, kot so Ljubljana, Maribor, Ptuj, Zagreb, Beograd itd.

Učitelji so bili prve žrtve raznarodovalnih zakonov

Rapalska pogodba in vzpon fašizma v Italiji sta sprožila drugi val izseljevanja iz Julijske krajine. Primorci tega vala so emigrirali večinoma zaradi političnih vzrokov, kasneje so se pridružili še socialni in ekonomski (ukinitvev zadrug, posojilnic, hranilnic itd.). Z raznarodovalnimi zakoni so bili prve žrtve fašizma slovenski in hrvaški učitelji (Gentilejeva reforma) ter javni uslužbenci, ki so ostali brez službe. Kasneje je fašizem svoj teror usmeril proti delavcem, kmetom, obrtnikom, mornarjem, članom in voditeljem slovenskih društev, rudarjem itd.

Tretji val izseljevanja slovenskega in hrvaškega prebivalstva iz Julijske krajine je sprožilo nadaljnje zaostrovanje fašistične raznarodovalne politike v drugi polovici dvajsetih let. Ta emigracija je potekala, ko so fašistične oblasti obračunale z kadrovanimi ostanki političnega in kulturnega življenja Primorcev (do leta 1928). Nazadnje je potrebno omeniti še četrti val emigracije, ki je potekal sredi 30. let kot posledica italijanske intervencije v Abesiniji in Španiji. V Jugoslavijo so pribežali številni slovenski in hrvaški vojaški obvezniki, ki so se skušali izogniti mobilizaciji.

Primorci so v jugoslovanski družbeni stvarnosti predstavljali viden in v marsičem svojevrstni element. Za prve slovenske in hrvaške emigrante iz Julijske krajine so bile življenjske razmere in možnosti za zaposlitev v Jugoslaviji dokaj ugodne, saj je manjkalo ljudi za določena delovna mesta, zaradi njihove nacionalne pripadnosti (jugoslovanske) pa so jim bila odprta vrata v državne

Primorci pred gostilno Ravbar za Bežigradom

službe. Na podlagi dogovora z jugoslovansko stranjo so iz Julijske krajine v Ljubljano in naprej proti raznim drugim ciljem vozili celo tako imenovani izseljenski vlaki. Tako so se v prvem izseljenskem valu v Jugoslavijo priselili predvsem premožnejši sloji, kot so učitelji, odvetniki, sodniki, zdravniki, inženirji, državni uradniki, železničarji, vojaki, policijski stražniki in podobni, ki so v kraljevini SHS našli kar številna delovna mesta v javnih službah in v zasebnem sektorju. Nekateri emigranti so celo odprli svoja podjetja, pisarne, trgovine, gostilne itd.

Za razliko od prvih priseljencev se je vsak naslednji val ljudi v Jugoslavijo soočil s številnimi težavami pri zaposlitvi ter naselitvi nasploh. Življenjske razmere v Jugoslaviji so zaradi gospodarske krize postajale vse težavnejše, zato so mnogi emigranti živeli v revščini in ekonomski bedi ter so se v iskanju zasluga nenehno selili. Zaradi tega so v očeh domačega prebivalstva veljali za nepotrebne konkurente pri maloštevilnih delovnih mestih in skromnih socialnih podporah. Te zadeve so zaostrele odnos med domačini in emigranti.

Na splošno so domačini za Primorce uporabljali psovke, kot so »Čiči«, »Lahi« ter »fašisti«, ker so menili, da jim kradejo kruh in delovna mesta. Nekateri domačini so bili celo prepričani, da so emigranti krivi za gospodarsko krizo v Jugoslaviji in da v emigrantskih društvih kujejo zaroto zoper njih. Kljub temu so imeli nekateri emigranti ugledne položaje v oblastnih in upravnih organih (npr. pravnik in ljubljanski župan Fran Vodopivec, pravnik in politik Drago Marušič). Po zaslugi primorskih posameznikov pa sta se razživeli tudi slovenska gledališka in glasbena dejavnost (to najbolj velja za Maribor, kjer so delovali primorski priseljenci, kot so režiser in igralec Valo Bratina, igralka Elvira Kralj, dramatik Ivan Lah, glasbenik Oskar Dev in drugi). Slabše se je godilo nekaterim učiteljem in profesorjem, ki so z veliko težavo prišli do zaposlitve in so se nenehno selili.

Nekateri so svoje delo opravljali v Prekmurju. Tu pa tudi na jugu države, v Makedoniji, Bosni in na Kosovu, kjer so na vladno pobudo nastale tudi primorske agrarne kolonije, so se primorski in istrski priseljenci soočali s številnimi težavami in ovirami, kot so nepoznavanje jezika, terena in podnebnih razmer, pomanjkanje denarnih sredstev, revščina, slabe letine, nalezljive bolezni ter odklonilen odnos domačinov.

Ne nazadnje je k nenaklonjenemu odnosu domačinov do primorskih in istrskih emigrantov sorazmerno veliko prispevala tudi njihova »drugáčnost«, ki se je izražala v temperamentu, navadah, načinu življenja ter izraziti medsebojni povezanosti. Primorska razpoznavnost se je kazala tudi v prehrabnih navadah in kulinariki. Ščasoma so se na krožnikih domačinov znašle tudi posamezne tipične primorske jedi, kot so polenta, njoki, testenine, riž, jota, vampi na tržaški način, morske ribe, oljčno olje, fižol, praznični masleni kruh in razne »mineštre«. Po zaslugi primorskih gostilničarjev so se v gostinskih obratih poleg lokalne hrane ponujale tudi primorske specialitete, ki so si postopoma pridobile mesto predvsem v slovenskem jedilniku. Pri prodiranju primorskih jedi v prehrano domačinov so imele velike zasluge tudi emigrantske organizacije, ki so na raznih prireditvah primorske dobrote predstavljale širši javnosti.

Množica emigrantov iz Julijske krajine je v novem okolju zaradi potrebe po solidarnosti na humanitarnem področju ter po medsebojnem združevanju in zapolnitvi čustvene praznine, ki je nastala po izselitvi, začela ustanavljati številne družbene organizacije, ki so odigrale eno izmed ključnih vlog pri privajanju emigrantov na novo življenje v Jugoslaviji, kot tudi pri njihovem kulturnem in družabnem ter zlasti političnem delovanju. Večina teh društev si je prizadevala reševati zlasti vprašanje obstoja in zaposlitve primorskih emigrantov. Posredovala so pri oblasteh za podpore, iskala izhode za lajšanje socialnih proble-

mov in organizirala menze in prenočišča. Prav zaradi tega se je v obdobju med obema svetovnjima vojnama razvila razvejana mreža primorskih društev, ki je bila najgostejša v Sloveniji in na Hrvaškem, raztezala pa se je vse do južnega dela Jugoslavije.

Ne glede na vse to je bil doprinos Primorcev in Istranov k zgodovini posameznih mest, kot so Ljubljana, Maribor, Ptuj itd., zlasti na kulturnem in družabnem področju, izredno pomemben. K razvoju posameznih kulturnih institucij, kot sta na primer Narodno gledališče in Narodna galerija (dirigent Mirko Polič in njegova žena Štefka Polič ter operni pevci Zofija Florjančič, Angelo Jarc in drugi). V slovensko kulturo so pomemben pečat vtisnili posamezni primorski literati, glasbeniki, likovni umetniki, filmski igralci in publicisti. Omeniti je treba tudi Leonidasa Pitamica, ki je spodbujal idejo o ustanovitvi prve slovenske univerze s sedežem v Ljubljani. Družabno in tudi domoljubno življenje v slovenski prestolnici so popestrila že omenjena primorska društva, ki so prirejala razne proslave ob državnih praznikih in spominskih slovesnostih, prireditve v maskah, plese na miklavževu in silvestrovo, veselice na prostem, dobrodelne koncerte s srečelovi in kulturne nastope, na športnem področju pa številna tekmovanja v različnih športnih panogah. Doprinos Primorcev k razvoju posameznih jugoslovanskih mest (zlasti Ljubljane, Maribora in Ptuja) med svetovnjima vojnama je bil zagotovno še veliko širši, kot so do zdaj prikazale študije in raziskave. Pokazalo se je tudi, da so se Primorci, kljub »drugáčnosti« in opisanim težavam, dobro vključili in vsestransko integrirali v družbeno telo. Ni šlo za skupnost, ki bi se hotela izolirati od okolja, v katerega se je preselila, čeprav je ostajala zvesta svojim krajevnim in kulturnim koreninam, v katerih se mnogi njeni potomci prepoznavajo še danes. Nedvomno se je hotela polnopravno vgraditi v življenje širše slovenske ter takratne jugoslovanske družbe, in ji je to tudi uspelo. •

Literatura

Bensa, Stanko: Od Soče do Mure. Pot istrskih in primorskih beguncev. Lendava: Društvo Primorci in Istrani v Prekmurju, 2011.

Drnovšek, Marjan in Kalc, Aleksej: Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med obema svetovnjima vojnama. Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora (ur. Janja Žitnik). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.

Godina Golija, Maja: Primorski begunci in njihov vpliv na prehrano v Mariboru pred drugo svetovno vojno. Traditiones 28 (1999), št. 1, str. 361–368.

Kacin Wohinz, Milica: Prvi antifašizem v Evropi, Primorska 1925–1935. Ljubljana: Založba Lupa, 1990.

Kacin Wohinz, Milica: Raznarodovanje primorskih Slovencev-dejavnikov za izseljevanje. Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki (ur. Irena Mislje). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Kacin Wohinz, Milica in Pirjevec, Jože: Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana: Zbirka Korenine - Nova Revija, 2000.

Kalc, Aleksej: Pregoni, izseljevanja, represalije. Delo 37 (9. 9. 1995), št. 209, str. 33–34.

Kalc, Aleksej: L'emigrazione slovena e croata dalla venezia giulia tra le due guerre ed il suo ruolo politico. Annales 6 (1996), št. 8, str. 23–60.

Kalc, Aleksej: Poti in usode – selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Zgodovinski društvo za južno Primorsko, 2002.

Nečak, Dušan in Vovko, Andrej: Dejavnost Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine v emigraciji v Jugoslaviji. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 21 (1981), str. 113–127.

Purini, Piero: Raznarodovanje slovenske manjšine v Trstu (Problematika ugotavljanja števila ne italijanskih izseljencev iz Julijske krajine po prvi svetovni vojni). Prispevki za novejšo zgodovino 38 (1998), št. 1–2, str. 23–42.

Vovko, Andrej: Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933. Zgodovinski časopis 32 (1978), št. 4, str. 449–473.

Vovko, Andrej: Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama. Zgodovinski časopis 46 (1992), št. 1, str. 87–92.